

DE ZENNE STROOMT DOOR ONZE ADEREN

DE ZENNE STROOMT DOOR ONZE ADEREN

Deze **digitale wandeling** neemt je mee door de geschiedenis van de overwelving van de Zenne die plaatsvond tussen 1867 en 1871.

Het parcours is **2 kilometer** lang en duurt ongeveer 1u30.

Deze wandeling omvat **geluidsfragmenten**. Voor je comfort raden we je dan ook aan om **een hoofdtelefoon te dragen** maar wees voorzichtig en houd het verkeer in de gaten.

Het avontuur is toegankelijk voor iedereen (vanaf 14 jaar) en vindt plaats in het centrum van Brussel:

- het vertrekpunt bevindt zich aan de **Sint-Gorikshallen**,
- het parcours eindigt aan de **Anderlechtsepoort**.

Het is niet de bedoeling om zo snel mogelijk te gaan, maar om de tijd te nemen om de informatie bij elke halte zorgvuldig te lezen. Zo kan je je verdiepen in het verleden van Brussel en zal je de taken die je krijgt gemakkelijker tot een goed einde kunnen brengen.

Dit spel kan alleen of in groep worden gespeeld. Als je met een grote groep bent, verdeel de groep dan in verschillende groepjes (max. 6 personen). In dit geval raden we je aan om te wachten tot elk groepje klaar is met de opdracht voordat je samen verder gaat naar de volgende halte.

Om de ervaring aan het einde van je parcours verder uit te diepen, kan je dit avontuur verderzetten in het **Riolenmuseum**.

(Open van dinsdag tot zondag van 9:00 tot 17:00 - behalve op 1/1, 1/5, 1/11, 11/11, 15/11, 25/12)

Klaar voor een reis terug in de tijd?

DE ZENNE STROOMT DOOR ONZE ADEREN

Sinds 1871 is de Zenne, een rivier die onlosmakelijk verbonden is met de geschiedenis van de stad, uit het landschap verdwenen.

Wat is ermee gebeurd?

Kom naar de Sint-Gorikshallen om je te verdiepen in de troebele wateren van de geschiedenis en probeer de herinnering aan de Zenne, de zorgzame moeder van alle Brusselaars, naar boven te halen.

HULP

Wist je dat Brussel ontstaan is op de natte vlakte van de Zenne?

*De naam is vermoedelijk afgeleid van twee woorden van Germaanse oorsprong: **broek** (wat moerassig land betekent) en **zele** (wat kleine bewoonde plaats betekent), met andere woorden het moerasgehucht.*

Het was ook de Zenne die leidde tot de eerste economische ontwikkeling van Brussel in de middeleeuwen, met de oprichting van de eerste haven, met andere woorden een plaats waar goederen geladen en gelost konden worden. Het werd ook gebruikt om molens aan te drijven en het water werd gebruikt om leer te looien, stoffen te verven, bier te produceren, schoon te maken...

Om je zoektocht tot een goed einde te brengen, moet je de opdrachten bij elke halte voltooien:

- Deze opdrachten kunnen worden uitgevoerd als je bent aangekomen op de plaats die je zoekt.
- Als je **vast** komt te zitten in een opdracht, klik dan op het kruis rechtsboven en gebruik het **hangslot** om de opdracht te ontgrendelen.

Als je een opdracht met succes hebt voltooid, krijg je toegang tot extra uitleg. **Klik op de afbeeldingen om in te zoomen.**

LEES aan het einde van elke opdracht zorgvuldig de instructies om door te gaan naar de volgende halte.

Als je **de inhoud** van een vorige opdracht opnieuw wilt **bekijken**, kan je op eender welk moment klikken op het **icoontje dat twee personages voorstelt** in de banner onderaan de kaart.

Bij elke geslaagde opdracht verschijnt op de kaart van Brussel in 1837 een stukje van de huidige stadsplattegrond waarop het oude traject van de Zenne wordt aangegeven.

De wandeling eindigt wanneer jij beschikt over **de volledige huidige plattegrond** van de stad, waarbij het silhouet van de Zenne, zoals die vóór de overwelving door Brussel stroomde, tot leven komt.

Het reisbureau XR4heritage, het Broodhuis en het Riolenmuseum hebben de handen ineengeslagen om je een tijdreis langs 8 stops in het spoor van de Zenne aan te bieden. Ooit stroomde deze rivier in de openlucht in het centrum van Brussel. Maar grote werken tussen 1867 en 1871 lieten de rivier ondergronds stromen waardoor ze uit het zicht verdween. Bij elke stop ga je terug in de tijd en voel je je op een compleet andere plaats! Je krijgt informatie over de geschiedenis van de Zenne en je moet een opdracht volbrengen.

Druk op deze knop om je avontuur te beginnen, dan word jij naar de eerste halte geleid.

HALTE 1 : SINT-GORIKSHALLEN

Aanwijzing 1

Ga de Sint-Gorikshallen binnen.

Aanwijzing 2

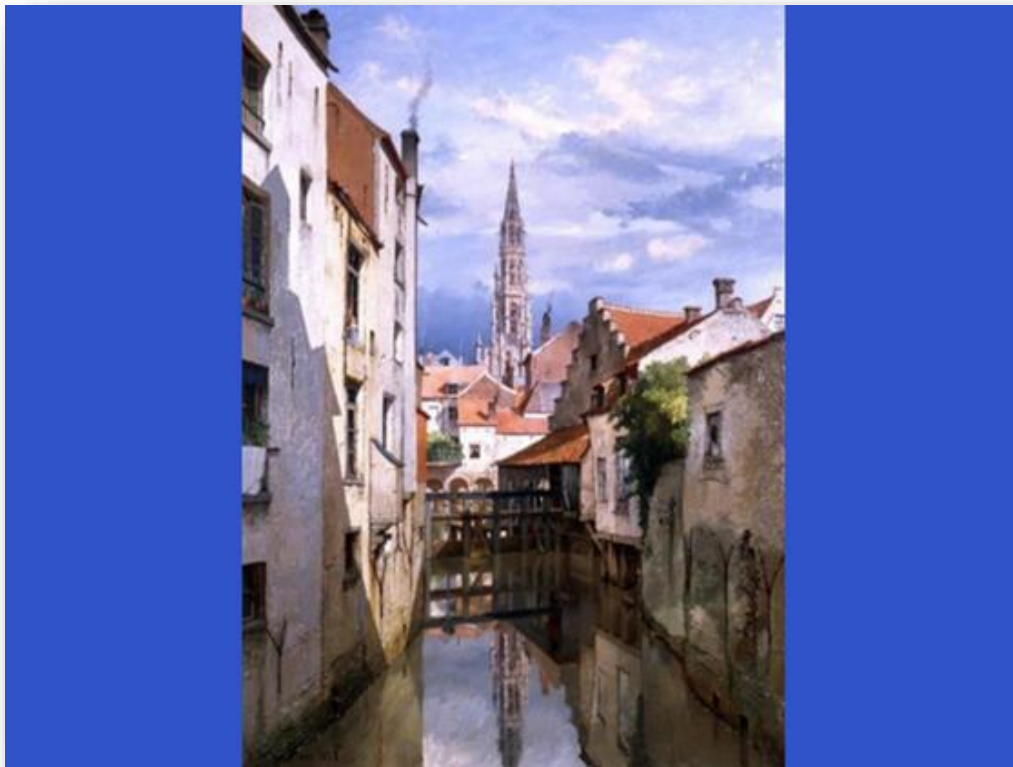
Toen de Zenne nog in de openlucht stroomde, kwam ze de stad Brussel aan twee kanten binnen, in het zuiden en in het westen. Deze twee assen ontmoetten elkaar

in de wijk waar jij je nu bevindt en ze omringden een eiland dat Sint-Gorikseiland of Groot Eiland werd genoemd. De Zenne vervolgde haar weg door de stad en verliet deze via het noorden.

De schilder Jean-Baptiste Van Moer maakte in zijn atelier verschillende schilderijen van de Zenne. Hij schilderde de rivier zoals hij deze in het stadscentrum had gezien vlak voordat deze door de grote werkzaamheden tussen 1867 en 1871 onder de grond verdween.

Zie jij op het schilderij op de volgende afbeelding het mooie uitzicht op de toren van het Stadhuis?

Aanwijzing 3

Jean-Baptiste Van Moer, De Zenne rond het Sint-Gorikseiland (links), 1873 © Museum van de Stad Brussel

Aanwijzing 4

De Zenne stroomt vandaag door Anderlecht, ter hoogte van de Paapsemiaan

© Riolenmuseum

Hallo, mijn naam is Senne in het Frans en Zenne in het Nederlands.

Ik ben een echte Belgische rivier want ik ontspring in Wallonië, reis zo'n vijftien kilometer door het Brusselse Gewest en eindig mijn weg in Vlaanderen.

Onderweg monden talloze beekjes in mij uit. Ik vloeï uiteindelijk over in een andere rivier en onze wateren komen samen in de Schelde. Ik ben dus een zijrivier van deze rivier die zelf in Antwerpen in de Noordzee uitmondt.

Vandaag kronkel ik nog steeds in open lucht, behalve op een deel van mijn route in Brussel waar ik nu rechtstreeks door ondergrondse buizen (spuien) stroom.

Opdracht

Kijk eens goed naar deze kaart van België. Zoek hieronder de 2 voorstellen die niet in het rijtje thuishoren omdat zij geen link hebben met de loop van de Zenne.

Antwoorden

- ✗ Antwoord 1: Dijle - Rupel - Schelde
- ✓ Antwoord 2: Samber - Maas
- ✗ Antwoord 3: Wallonië - Brussel-Hoofdstad - Vlaanderen
- ✓ Antwoord 4: Leie – Ourthe

Inhoudstafel

Eerste opdracht geslaagd! De Zenne stroomt achtereenvolgens door de volgende gewesten:

- Wallonië
- Brussel-Hoofdstad
- Vlaanderen

Het water van de Zenne loopt over in de Noordzee door achtereenvolgens uit te monden in de Dijle, de Rupel en uiteindelijk de Schelde.

De rivieren de Leie, de Ourthe en de Samber evenals de Maas hoorden hier dus niet thuis in het rijtje.

#Red_Jezelf

Blader door de afbeeldingen in de fotogalerij bovenaan de pagina voor meer informatie en ontdek je tweede bestemming. Vergeet niet op de afbeeldingen te klikken om in te zoomen!

Wil je weten hoe hoog het water van de Zenne stond in de Sint-Gorikswijk tijdens de overstroming van 1820?

- Ga op ongeveer 4 meter afstand van de obelisk-fontein staan die zich nu in het midden van de hallen bevindt.
- **Klik op de rode knop rechtsonder.**
- Pas de filter toe. Indrukwekkend, toch?

Het Sint-Goriksplein overstroomd op 20 januari 1820 © Museum van de Stad Brussel

De Zenne is een grillige rivier... In perioden van droogte stagneert het water. Bij zeer zware regenval kan de hele benedenstad onder water komen te staan.

Red jezelf! In 1820, 1839 en 1850 werd Brussel overspoeld door uitzonderlijke overstromingen.

Dit leidt tot verdrinking en aanzienlijke schade. Dit is des te problematischer omdat het aantal inwoners in de 19de eeuw enorm toeneemt. Het is nu tijd voor actie...

Volgende halte

Zinneke-Pis

Bestemming: Kartuizersstraat 35

Route:

- Verlaat de Sint-Gorikshallen en neem de Pletinckxstraat.
- Steek op de kruising met de Van Arteveldestraat over naar de Sint-Kristoffelsstraat

Zinneke-Pis wacht op je bij de kruising met de Kartuizersstraat.

HALTE 2: ZINNEKE-PIS

Aanwijzing 1

Kompas

Volg de naald van het kompas om de locatie van jouw volgende opdracht te vinden.

Aanwijzing 2

Zinneke-Pis, bronzen sculptuur ontworpen door Tom Frantzen.
Geïnstalleerd in 1999.

Hallo, mijn naam is Zinneke-Pis, ook wel bekend als de bastaardhond die plast. Je kent waarschijnlijk mijn vrienden Manneken-Pis en Jeanneke-Pis. Sinds 1999 doe ik hier pipi tegen een paaltje. En de voorbijgangers vinden het grappig.

Aanwijzing 3

Zinneke is ook de naam die in het Brusseleir, het Brusselse dialect, gegeven werd aan de sloten die in de middeleeuwen gegraven werden om een deel van het water van de Zenne op te vangen.

In het Frans werden ze "Petite Senne" of "Sennette" genoemd. Wanneer de rivier buiten zijn oevers trad, waren deze sloten erg nuttig om overstromingen te beperken.

Ze hadden oorspronkelijk ook een defensieve functie als obstakel tegen de opmars van vijanden. In de 19de en 20ste eeuw werden ze drooggelegd en verdwenen uit het stadslandschap.

Aanwijzing 4

Jacques Carabain, de Kleine Zenne ter hoogte van wat nu de Havenlaan is, 1895
© Museum van de Stad Brussel

Opdracht

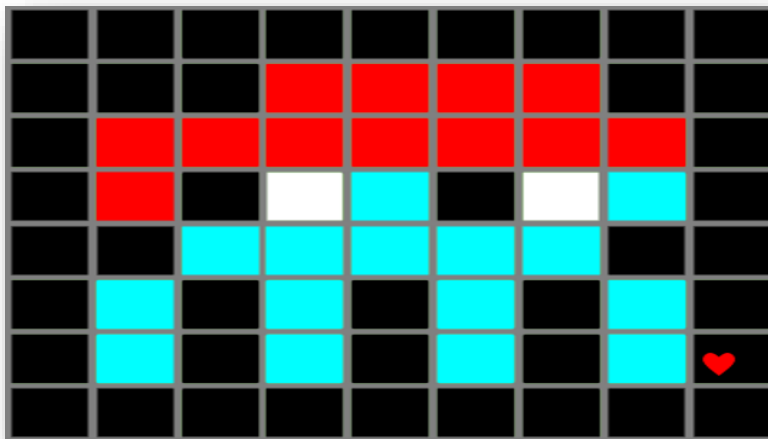
Om deze opdracht op te lossen, maak je de puzzel die je zal ontdekken... door op te kijken van je telefoon!

Inhoudstafel

Ziedaar de legpuzzel. Dit streetartwerk in de vorm van mozaïek is gemaakt door de kunstenaar Invader.

Blader door de afbeeldingen in de fotogalerij bovenaan de pagina voor meer informatie en ontdek je derde bestemming.

#Allemaal_Zinneke

Er wordt gezegd dat bastaardhonden de bijnaam Zinneke kregen omdat in deze sloten de puppy's werden verdronken waar ze vanaf wilden. Hoewel deze verklaring nog geverifieerd moet worden, blijft het een feit dat de Brusselaars, die vaak uit gemengde culturen komen, zich herkennen in de figuur Zinneke.

*"We zijn allemaal Zinneke, trots op onze multiculturaliteit!"
"Dat wordt bevestigd door Zinneke Parade, de uiterst creatieve parade die sinds 2000 om de twee jaar door Brussel trekt.*

Zinneke Parade © Zinneke 2022

Vroeger liepen honden niet altijd vrij rond. Terwijl sommigen als huisdieren werden vertroeteld, moesten anderen werken: ze trokken de karren van reizende kooplieden door de smalle straten van het centrum. Het leven van een hond is niet altijd gemakkelijk...

Van Ginst, de kersenverkoopster © Museum van de Stad Brussel

Volgende halte

Brucity

Bestemming: Kiekenmarkt 3

Route:

- Sla de Kartuizersstraat in richting het stadscentrum.
- Ga aan het kruispunt links naar de Visverkopersstraat.
- De eerste straat rechts is de Kiekenmarkt.

HALTE 3 : BRUCITY

Aanwijzing 1

Kompas

Volg de naald van het kompas om de locatie van jouw volgende opdracht te vinden.

Aanwijzing 2

Aanwijzing nr. 3

Heb je plaatsgenomen aan de korte kant van Brucity? Beeld je nu in dat ik, de Zenne, hier ooit stroomde, recht voor je. Kleine platboomde vaartuigen konden mijn koers vlot bevaren. Waar jij nu bent, wat nu de Kiekenmarkt is, daar was vroeger een kleine houten brug over mij, precies op het punt waar mijn twee armen samen kwamen. Dit gebeurde waarschijnlijk rond het jaar 1000. De planken van deze brug werden opgetild om goederen op of van boten te schuiven. Dankzij deze "Botenbrug" ontstond de eerste commerciële activiteit in Brussel. En ik ben er trots op te kunnen zeggen dat ik, de Zenne, Brussel de impuls heb gegeven om haar handel te ontwikkelen en een grote stad te worden in de Middeleeuwen.

Aanwijzing nr. 4

Site van archeologische opgravingen die in 2019 werden uitgevoerd op de plek van de huidige "Brucity"

Hier werd uiterlijk in de 11de eeuw een eerste haven gebouwd. Op dat ogenblik was het gewoon een brug waarvan de planken konden worden opgetild om goederen te laden of te lossen: het werd de Botenbrug genoemd. Vervolgens werd er tussen de 13de en de 15de eeuw een stenen kade gebouwd op de oevers (zijkanten) van de rivier. Archeologische opgravingen hebben sporen hiervan aan het licht gebracht.

Om de handel per boot te verbeteren, werd een echte haven aangelegd op de oevers van de Zenne, waarschijnlijk tussen de 13de en 15de eeuw. Deze bevond zich tegenover jou, aan de rechterkant van wat nu Brucity is. Recente archeologische opgravingen hebben aangetoond dat daar een stenen kade was en een geplaveide helling die naar de rivier leidde.

De opgravingen legden ook een middeleeuwse fuik (val) bloot die werd gebruikt om vis te vangen. Ja hoor, lange tijd werd er in de Zenne gevist!

Opdracht

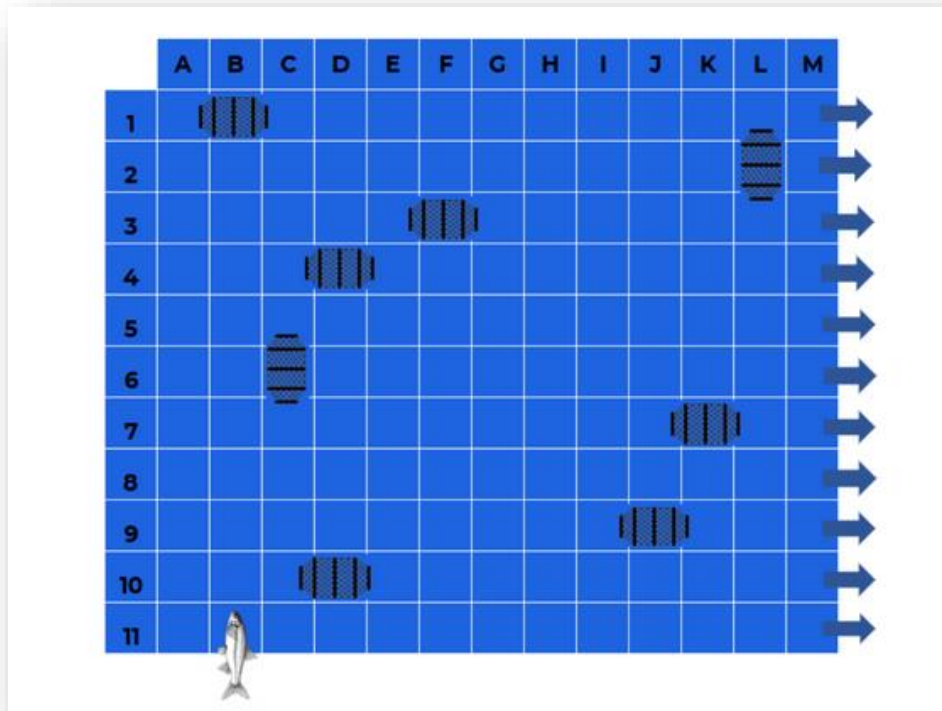
Ik, de karper, zwem rustig in de Zenne tot ik bij een gebied vol fuiken kom.

Help me door dit gebied te komen zonder dat ik gevangen word!

Ik zwem in een rechte lijn en elke keer als ik een fuik tegenkom, sla ik rechtsaf.

Wat is het nummer van de lijn waarlangs ik kan ontsnappen?

Geef je antwoord door het nummer van de lijn te geven (voorbeeld: 11).

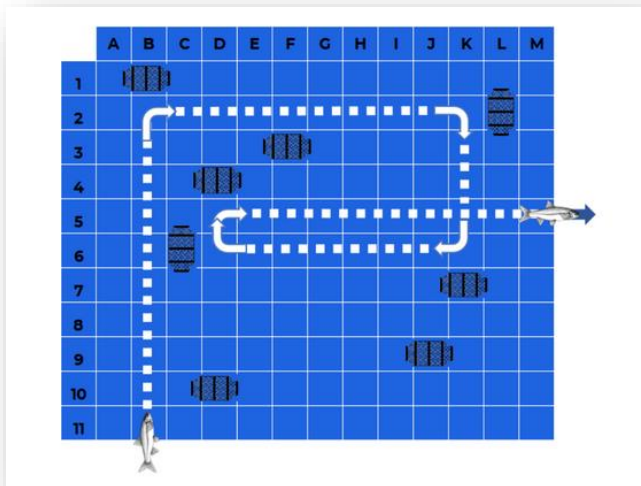
antwoord '5'

Inhoudstafel

Bedankt dat je me de weg hebt gewezen zonder op een bord te belanden!

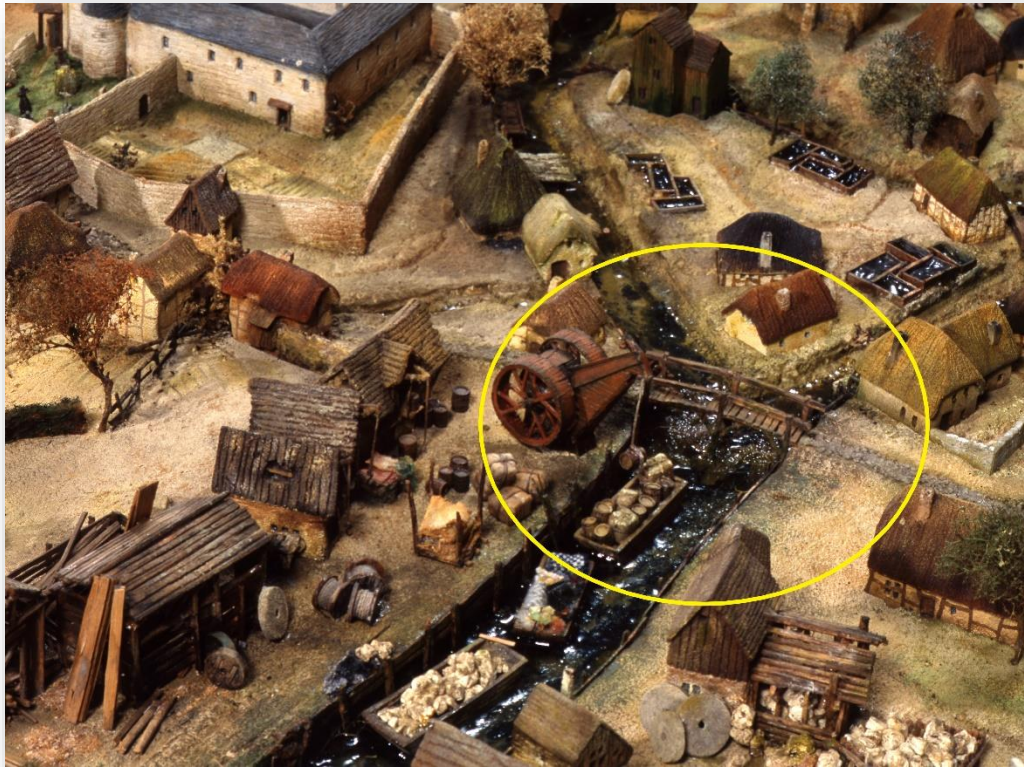
#Alles_begint_hier

Blader door de afbeeldingen in de fotogalerij bovenaan de pagina voor meer informatie en ontdek je vierde bestemming: een brug die naar mij is vernoemd.

Een 15de-eeuwse rieten visfuij die werd opgegraven tijdens archeologische opgravingen in 2019.

© Urban.brussels

Educatieve maquette van Brussel in de 13de eeuw: de Botenbrug over de Zenne

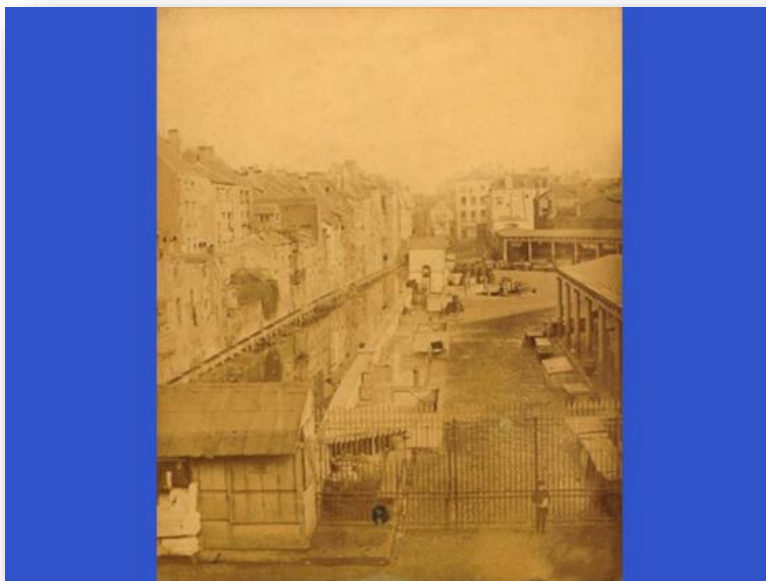
© Museum van de Stad Brussel

De eerste haven van Brussel hield geleidelijk op te bestaan na de aanleg van het kanaal van Willebroek dat in 1561 in gebruik werd genomen. Deze nieuwe kunstmatige waterweg werd uitgegraven om ervoor te zorgen dat grotere boten Antwerpen sneller konden bereiken. De nieuwe haven met verschillende kades was verbonden met dit kanaal en kwam tot stand in de Sint-Katelijnewijk.

De oude haven aan de Zenne verloor haar nut en werd in het begin van de 17de eeuw vervangen door een vismarkt.

Vismarkt in de 17de eeuw op de rechteroever van de Zenne en het huis van de visgilde op de linkeroever, schilderij uit de 19de eeuw. © Museum van de Stad Brussel

Louis-Joseph Chémar, Foto van de Zenne naast de Vismarkt (rechts), ca. 1867 © Archief van de Stad Brussel

Na de overwelving van de Zenne tijdens de grote werken tussen 1867 en 1871 ontstond op deze plek een grote overdekte markt: de 'Centrale hallen'. Deze werden in 1958 afgebroken om plaats te maken voor een parking die nu is vervangen door het gebouw 'Brucity'.

Postkaart met de Centrale Hallen, 1913 © Archief van de Stad Brussel

Volgende halte

Karperbrug

Bestemming: Karperbrug 16

Route:

- Ga terug naar de Visverkopersstraat die je al hebt genomen.
- Als je bij het eerste kruispunt komt, steek je over en ga je een beetje naar links: je bent nu in de Karperbrug

HALTE 4: KARPERBRUG

Aanwijzing 1

Resterende afstand

De weergegeven afstand is de afstand die je nog moet afleggen om je volgende bestemming te bereiken. Hoe dichterbij 0 komt, hoe dichterbij de plek komt die je zoekt.

Aanwijzing 2

Jean-Baptiste Van Moer, De Karperbrug met zicht op de zinkputten in het westen, 1874 © Museum van de Stad Brussel

Aanwijzing 3

Beeld je in! Hier sta je op de Karperbrug over de Zenne die toegang geeft tot het Sint-Gorikseiland. Net als de ongeveer vijftien andere bruggen die werden gebruikt om de Zenne over te steken, verdween de brug tijdens de gigantische werkzaamheden van 1867-1871 die de Zenne onzichtbaar maakten.

Kijk in de richting van de huidige Sint-Gorikshallen en draai dan je hoofd naar rechts. Vroeger zou je het uitzicht hebben gezien dat Jean-Baptiste Van Moer schilderde en dat je zojuist hebt ontdekt. Heb je de lange palen gezien? Deze worden "zinkputten" genoemd omdat ze worden gebruikt om water te putten uit de Zenne. Ook al was het water van de rivier niet drinkbaar, toch werd het gebruikt om huizen schoon te maken, kleren te wassen en zichzelf te wassen...

Tot het begin van de 19de eeuw werd het water van de Zenne ook geleid naar tanks (bekend als "sauvoirs" (bewaarinstallaties)) die visverkopers gebruikten om hun vis vers te houden.

Aanwijzing 4

"Hoi, ik ben Marieke"

Hoi, ik ben Marieke. 1866 was een verschrikkelijk jaar! Ik verloor mijn man en dochter tijdens de cholera-epidemie die heel Brussel teisterde. Ze hadden vreselijke diarree, wat tot hun dood leidde. Er wordt gezegd dat er bijna 3.250 slachtoffers waren. Ik zeg dat het allemaal de schuld is van die verdomde Zenne. Ze stinkt zo erg dat de lucht die eruit ontsnapt gevaarlijk is. Naar het schijnt wordt dit "miasma" genoemd en draagt deze vervuilde lucht ziektes met zich mee. Ah, vervloekte Zenne!

Opdracht

In 1866 werd Brussel getroffen door een vreselijke cholera-epidemie. Dokter Louis Deroubaix presenteerde aan de Brusselse gemeenteraad een rapport over de sanering van de stad.

Welke twee van de volgende voorstellen beveelt hij aan?

- ✗ Antwoord 1: Laat de bevolking maskers dragen
- ✗ Antwoord 2: Verplicht inwoners om naar een dokter te gaan om te controleren of ze drager zijn van de ziekte
- ✓ Antwoord 3: Overwelf en bedek de Zenne
- ✗ Antwoord 4: Stel een lijst op van mensen die contact hebben gehad met zieken
- ✗ Antwoord 5: Installeer wierookvaten
- ✗ Antwoord 6: Omring de ergst getroffen gebieden wijken met een grote muur
- ✓ Antwoord 7: Sloop oude, ongezonde wijken
- ✗ Antwoord 8: Sluit zieken alleen op in hun eigen huis tot het einde van de epidemie

Inhoudstafel

Perfect. Elke gelijkenis met andere epidemieën is louter toeval 😊

#Bah_dat_stinkt

Blader door de afbeeldingen in de fotogalerij bovenaan de pagina voor meer informatie en ontdek je vijfde bestemming.

Kijk naar links: dit andere schilderij van de schilder Van Moer geeft het uitzicht weer dat je hier vroeger had kunnen ontdekken. De rivier wordt volledig omringd door de achtergevels van de huizen. Sommige hebben zelfs een kleine uitsprong op palen.

Jean-Baptiste Van Moer, Zicht op de Zenne ten westen van de Karperbrug, 1874

© Museum van de Stad Brussel

Zie je hoe de dame haar afval in de rivier gooit? Het is gebruikelijk voor mensen die in de buurt van de Zenne wonen om er hun afval, afvalwater en uitwerpselen in te gooien.

De riolen, waarvan het netwerk sinds eind jaren 1840 wordt uitgebreid, monden ook uit in de rivier. Bovendien lozen fabrieken in de buurt van de Zenne (zoals brouwerijen en textielfabrieken) hun afvalwater ook rechtstreeks in de rivier. Kortom, het stonk hier, vooral in de zomer als het waterpeil laag was en de stroming zwak.

Jean-Baptiste Van Moer, Zicht op de Zenne ten westen van de Karperbrug (detail), 1874

© Museum van de Stad Brussel

George Pinwell, "Death's Dispensary", gravure verschenen in Fun Magazine. 1866.

Net als Marieke geloofden de meeste mensen in die tijd dat de stinkende lucht van de Zenne verantwoordelijk was voor de epidemieën die Brussel herhaaldelijk teisterden.

In werkelijkheid wordt cholera veroorzaakt door een microbe die vaak aanwezig is in menselijke uitwerpselen. Wanneer deze uitwerpselen stagneerden in de septische putten (gaten die gebouwd zijn om ze op te vangen en voor een bepaalde tijd op te slaan), verontreinigden hun microben soms de ondergrondse

waterbekkens. En het was precies dit water dat de Brusselaars dronken. Het is dus niet moeilijk om te begrijpen hoe de epidemie zich heeft verspreid.

De oplossing werd gevonden in de ontwikkeling van een efficiënt rioleringsysteem waarop spoeltoiletten werden aangesloten zodat uitwerpselen onmiddellijk konden worden verwijderd.

Volgende halte

De grote lanen

Bestemming: Beursplein

Route:

- *Loop terug naar het kruispunt en neem de Auguste Ortsstraat aan je rechterkant.*
- *Loop nog ongeveer honderd meter door.*

***Ga in het midden van het plein
voor de Beurs staan.***

Sandrine Conte, Beursplein, 2005
© Museum van de Stad Brussel

HALTE 5: DE GROTE LANEN

Aanwijzing nr. 1

Volg de naald van het kompas om de locatie van jouw volgende opdracht te vinden.

Aanwijzing nr. 2

Jean-Baptiste Van Moer, Zicht op de Zenne en de herberg Den Beer, 1874
© Museum van de Stad Brussel

Aanwijzing nr. 3

Kijk naar het vorige schilderij. Dit zou vóór 1867 het uitzicht zijn geweest vanaf de plek waar je nu staat.

Zoek de toren van het Stadhuis. Dan, op de achtergrond links op het schilderij, het dak van de Sint-Niklaaskerk. Dit zijn de enige twee gebouwen die vandaag de dag nog bestaan. Al de rest is verdwenen.

Op de voorgrond links is de grote muur langs de rivier een overblijfsel van een klooster dat aan het begin van de 19de eeuw werd verwoest en vervangen door een botermarkt. Zie je rechts het terras van de herberg Den Beer omringd door groen? Kijk hieronder naar de pilaren die in het water zijn verzonken: ze ondersteunen de huizen die over de Zenne zijn gebouwd.

Aanwijzing nr. 4

Léon Suys, Project voor overwelving van de Zenne en heraanleg van de openbare ruimte, 1865 © Archief van de Stad Brussel

De Brusselaars hebben genoeg van de overstromingen en herhaalde epidemieën!

Het is tijd voor actie.

Op initiatief van Burgemeester Jules Anspach werd een oproep voor projecten uitgeschreven.

Dit is het project van architect Léon Suys, goedgekeurd door de gemeenteraad in 1865. Het omvat een grondige heraanleg van de openbare ruimte, met de overwelfing van de Zenne, de aanleg van lanen en de bouw van prestigieuze gebouwen zoals de Beurs.

Opdracht

Gebruik het fronton van het gebouw van de beurs om de puzzel hieronder in elkaar te zetten

Inhoudstafel

Bravo! De beelden zitten vol symbolen. Hier dienen ze ter verheerlijking van de Belgische handel en industrie die een enorme bloei kenden in de 19de eeuw.

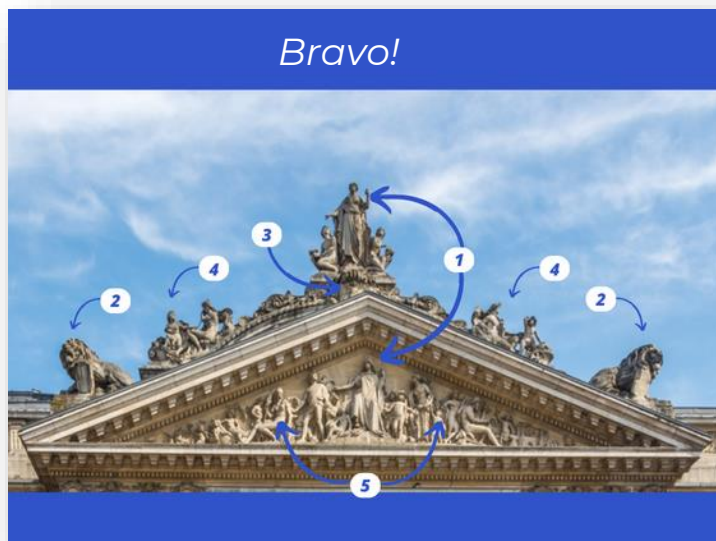
1. België wordt vertegenwoordigd door de centrale vrouwelijke figuur bovenaan en de zittende vrouw in het midden.
2. De leeuwen aan weerszijden symboliseren kracht
3. Het wapenschild met Sint-Michiël vertegenwoordigt de stad Brussel
4. De maritieme handel wordt vertegenwoordigd door de groep die uitsteekt boven het fronton links van het centrale beeld, terwijl de groep rechts de handel over land vertegenwoordigt

5. De groepen die de vrouw in het midden van het fronton omlijsten, symboliseren de scheepvaart aan de linkerkant en de industrie aan de rechterkant.

#Hoe_properder_hoe_mooier

Luister naar onderstaand geluidsfragment voordat je door de afbeeldingen bladert in de fotogalerij bovenaan de pagina voor meer informatie en je zesde bestemming ontdekt.

Aangename kennismaking. Mijn naam is Edouard en ik ben projectontwikkelaar. Wat vindt u van de nieuwe lanen die de vuile rivier de Zenne hebben vervangen? Het is alsof u in Parijs bent dat volledig werd getransformeerd door de prefect Haussmann. Er is plaats voor lucht en licht. Als u wilt, kan ik een mooi, gloednieuw en zeer comfortabel appartement voor u vinden. Als u uw huis verlaat, hebt u toegang tot een groot aantal luxewinkels, cafés, brasserieën en theaters. En als u de lanen volgt, bent u snel bij het Noord- en het Zuidstation. Ik zeg het u: dit is het moment om te investeren !

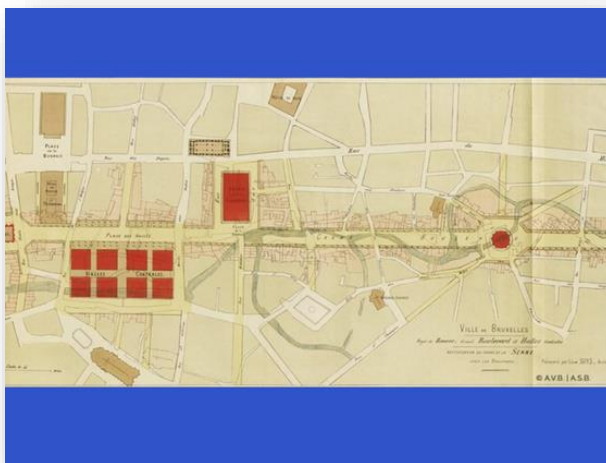

***We hebben genoeg van
de overstromingen en
herhaalde epidemieën!***

Het is tijd voor actie.

***Op initiatief van
Burgemeester Jules
Anspach werd een
oproep voor projecten
uitgeschreven.***

Anspach & de Zenne karikatuur verschenen in L'espiègle op 8 maart 1866.

Léon Suys, Project voor overwelving van de Zenne en heraanleg van de openbare ruimte, 1865 © Archief van de Stad Brussel

Op het voorgaande plan is de donkerbeige aanduiding de Zenne die volgens het project van Léon Suys overwelfd zou worden, met andere woorden, onder de grond zou verdwijnen.

De oude gebouwen die moeten worden afgebroken, zijn in het roze aangeduid. De gele aanduiding betreft de nieuwe straten, de grote centrale laan en de aan

te leggen pleinen.

De rode aanduiding heeft betrekking op de nieuw te bouwen openbare gebouwen, zoals de Centrale Hallen en de Beurs. De doelstellingen zijn duidelijk: Brussel moet gezonder en prestigieuzer worden. Een overstromingsbestendige stad! Maak plaats voor moderniteit!

Foto van de overwelvingswerken van de Zenne ter hoogte van het huidige Beursplein, 1869

© Museum van de Stad Brussel

De gigantische bouwwerf op de vorige foto werd in recordtijd voltooid tussen 1867 en 1871.

Twee brede kanaliseringen (bekend als 'doorvaarten') werden diep aangelegd om een nieuwe rivierbedding te creëren. Zo kon de Zenne in het stadscentrum langs een nieuwe ondergrondse route stromen.

Toen de overwelving klaar was, werden er grote lanen overheen gebouwd.

Op de vorige foto zie je links een kleinere, paddenstoelvormige kanalisering. Dit is een van de twee verbindingsrioleringen die langs de overwelfde Zenne zijn aangelegd. Op deze manier wordt het afvalwater gescheiden van de rivier. Tenminste, zo is het, in het stadscentrum want verderop mondt de riool uiteindelijk uit in de rivier, zonder enige behandeling.

Hier kunnen we zien hoe deze doorvaarten werden gebouwd: houten bogen werden gebruikt om de bakstenen gewelven te ondersteunen. Dit proces verklaart waarom er wordt gesproken over de "overwelving" van de Zenne.

Foto van het Beursplein, rond 1900 © Archief van de Stad Brussel

*Aangenaam kennis te
maken. Mijn naam is
Edouard en ik ben een
projectontwikkelaar.*

Volgende halte

De ververs

Bestemming: Anspachlaan 131

Route:

- *Als eerbetoon aan burgemeester Jules Anspach is de laan waar jij wandelt naar hem vernoemd.*
- *Volg deze omhoog in de richting van het Zuidstation.*

***Stop bij de kruising met de Verversstraat ter
hoogte van nummer 131***

HALTE 6: DE VERVERS

Aanwijzing 1

Kompas

Aanwijzing 2

Voordat de laan werd aangelegd, bevond je je hier op de Verversbrug. Ga in de richting van het Zuidstation staan en draai je hoofd naar rechts.

Het schilderij van de schilder Van Moer op de volgende afbeelding maakt het mogelijk om je het uitzicht voor te stellen dat je vanaf hier zou hebben gehad.

Aanwijzing 3

*Jean-Baptiste Van Moer, Zicht op de Zenne stroomopwaarts van de Verversbrug, 1873 © Museum van de Stad Brussel
© Museum van de Stad Brussel*

Aanwijzing4

Draai nu je hoofd naar links. De foto toont jou het zicht dat je in 1867 ontdekt zou hebben.

Zoek de juiste hoek en maak foto's met je mobiele telefoon. Deel ze vervolgens op sociale netwerken.

Louis-Joseph Ghémar, Zicht op de Zenne stroomafwaarts van de Verversbrug, 1867

© Archief van de Stad Brussel

OPDRACHT

Welke vier biersoorten zijn typisch voor het Brussels Gewest?

- ✗ Antwoord 1: Trappist
- ✓ Antwoord 2: Faro
- ✗ Antwoord 3: Pils
- ✓ Antwoord 4: Lambiek
- ✓ Antwoord 5: Geuze
- ✗ Antwoord 6: Pale Ale
- ✓ Antwoord 7: Kriek

Inhoudstafel

Op de gezondheid van de mensen van Brussel!

Lambiek en geuze worden op natuurlijke wijze geproduceerd met gistsoorten die in de lucht van de Zennevallei voorkomen.

Faro wordt gemaakt op basis van lambiek en kandisuiker.

Kriek wordt gemaakt door krieken toe te voegen aan lambiek.

#DienstbodeVoorDag&Nacht

Luister naar het geluidsfragment voordat je door de afbeeldingen bladert in de fotogalerij bovenaan de pagina voor meer informatie en je zevende bestemming ontdekt.

Hallo. Ik ben Robert de brouwer. Luister naar wat de dichter Baudelaire zei toen hij in 1864 bij ons in Brussel verbleef. Ik citeer: "De faro wordt onttrokken aan die grote pisbak, de rivier de Zenne; het is een drank die gemaakt wordt door de uitwerpselen van de stad door een zeef te halen. Zo drinkt de stad al eeuwen lang zijn eigen urine". Het klopt echt niet wat deze Fransman zegt over Faro, ons geweldig bier! Wij gebruiken al lang geen water meer uit de Zenne om ons bier te maken. De rivier is veel te vervuild. Er wordt nu drinkwater gebruikt om bier te maken. Het is echter waar dat onze brouwerij afvalwater blijft lozen in de rivier.

Er is nog iets dat me boos maakt: mijn kleine ambachtelijke brouwerij zal worden gesloopt naar aanleiding van de werkzaamheden om de Zenne te overwelfen. En ik moet ongetwijfeld gaan werken in een van die grote nieuwe industriële brouwerijen die zich vestigen in de buitenwijken, in de buurt van het kanaal.

"Hallo. Ik ben Robert de brouwer"

Al in de middeleeuwen waren er veel brouwers aan de oevers van de Zenne.

Uit opgravingen is gebleken dat het water dat werd gebruikt om bier te maken vaak werd gefilterd door het door verschillende lagen zand te leiden voordat het aan de kook werd gebracht.

Het is dus niet verwonderlijk dat de Brusselaars (zelfs de kinderen) liever licht bier dronken dan water dat besmet kon zijn als het niet gekookt werd.

Jean-Baptiste Van Moer, Zicht op de Zenne stroomopwaarts van de Verversbrug, 1873

© Museum van de Stad Brussel

In de middeleeuwen vestigden veel ververs, met andere woorden ambachtslieden die gespecialiseerd waren in het kleuren van stoffen, zich in deze wijk. Ze mengden kleurstoffen met water van de rivier in kuipen waarin de stoffen werden ondergedompeld. Na het verven werd het vuile water teruggevoerd naar de rivier. Brussel stond in die tijd bekend om de productie van lakens, wollen stoffen die meestal geverfd werden.

Andere ambachtslieden gebruikten ook het water van de Zenne, zoals leerlooiers (die leer maakten) en volders (die wollen stoffen persten om ze steviger te maken). Het afvalwater dat ze loosden, vervuilde ook de Zenne.

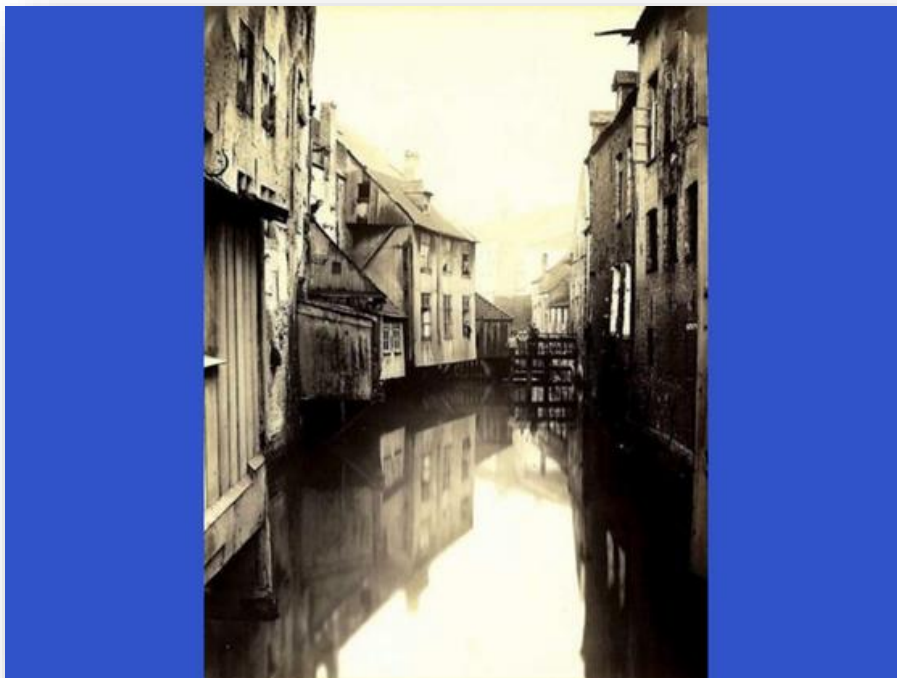
Louis-Joseph Ghémar, Zicht op de Zenne stroomafwaarts van de Verversbrug, 1867

© Archief van de Stad Brussel

De schilder Van Moer en de fotograaf Ghémar kregen van de Stad Brussel de opdracht om een reportage te maken. Het doel was om de herinnering te bewaren aan hoe de stad eruitzag voordat de Zenne overwelfd werd.

Van Moer gaf in zijn schilderijen een zonnige, pittoreske en romantische visie op de stad. De foto's van Ghémar laten daarentegen een donkerdere, ellendigere werkelijkheid zien.

En hoe zie jij Brussel?

Louis-Joseph Ghémar, Zicht op de Zenne vanop de Spiegelbrug, 1867 © Archief van de Stad Brussel

Opgenomen in illustratie nr.8

Volgende halte

Het kleine eiland

Bestemming: Anspachlaan 169

Route:

- *Volg de Anspachlaan tot aan nr. 169.*
- *Ga voor dit gebouw staan en kijk in de richting van de kerk van Onze-Lieve-Vrouw Van Goede Bijstand.*

HALTE 7 : HET KLEINE EILAND

Aanwijzing 1

Kompas : De hier weergegeven afstand is de afstand die je nog moet afleggen om je volgende bestemming te bereiken.

Aanwijzing 2

Jean-Baptiste Van Moer, De Zenne bij de kerk van Onze-Lieve-Vrouw Van Goede Bijstand, 1873 © Museum van de Stad Brussel

Aanwijzing 3

Waar je nu bent, omringde de rivier de Zenne het eiland Overmolen, ook wel bekend als het kleine eiland. Op het schilderij van Van Moer dat je net hebt gezien in nr. 2, ligt dit eiland rechts. Het water van de Zenne werd geleid naar het kleine gebouw met de rode dakpannen in het midden van het schilderij: dit was een watermolen.

Aanwijzing 4

Sinds de middeleeuwen werd de Zenne gebruikt voor zijn aandrijfkracht door het wiel van verschillende molens aan te drijven. De naam Overmolen, die aan deze wijk werd gegeven, verwijst naar de molens die hier stonden.

De molens verdwenen met de overwelving van de Zenne, net zoals dit volledige landschap.

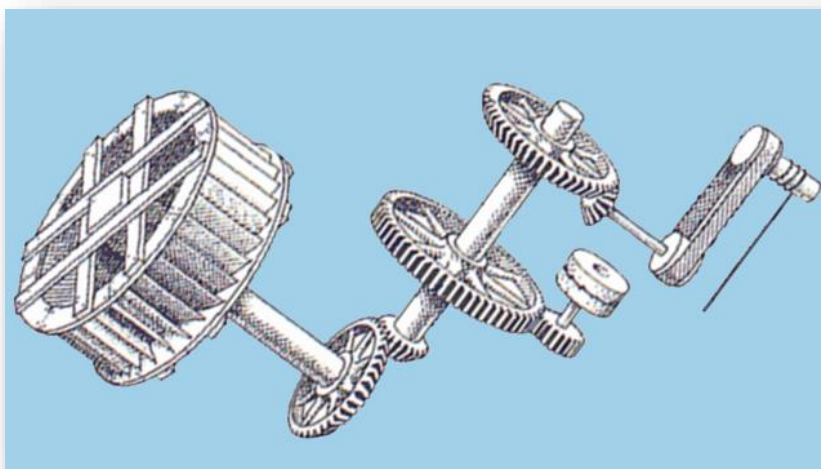
Alleen de kerk van Onze-Lieve-Vrouwe Van Goede Bijstand ontsnapte aan de massale verwoesting.

Op de achtergrond van Van Moers schilderij in nr. 2 kan je deze herkennen aan de grijsblauwe leistenen daken.

Ga verder met je documentaireverslag door op de plek waar je bent een actuele foto te maken van de daken van deze kerk.

Opdracht

Laat de watermolen werken door het tandwielsysteem in elkaar te zetten.

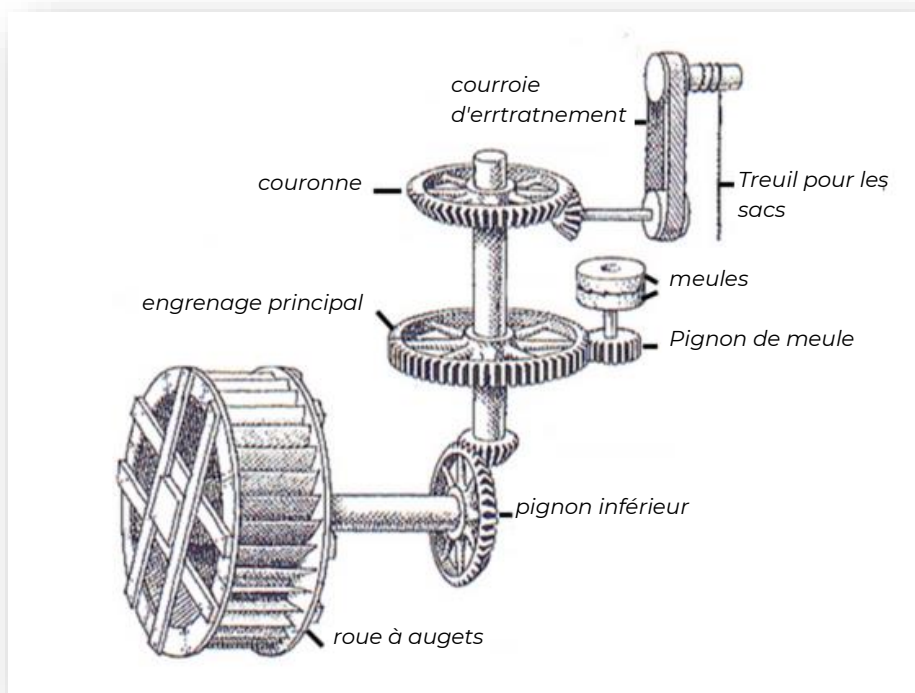
Inhoudstafel

Gefeliciteerd. Nu de molen werkt, kunnen we verder gaan naar de laatste halte van onze tijdreis.

#Vecht_voor_jouw_boulevard

Luister naar het geluidsfragment voordat je door de afbeeldingen bladert in de fotogallerij bovenaan de pagina voor meer informatie en je laatste bestemming ontdekt.

Wat zal er van mij worden, arme Jeanneke? De werken voor de overwelving van de Zenne, dat is allemaal wel mooi. Maar het huis waar ik woonde, werd gesloopt. En ik ben niet de enige in deze situatie. Bijna 40.000 inwoners van het stadscentrum zijn uit hun huizen verdreven! De nieuwe gebouwen op de grote lanen zijn voor de rijken, niet voor mensen zoals ik. Ik zal zeker in een andere wijk moeten gaan wonen. En burgemeester Anspach gaat me niet helpen !

Louis-Joseph Ghémar, De molen van Goede Bijstand 1867 © Archief van de Stad Brussel

Op de vorige foto kan je zien dat het water van de Zenne naar een klein gebouwtje stroomt dat over de rivier is gebouwd: dit is een watermolen. Sinds de middeleeuwen werd de Zenne gebruikt voor zijn aandrijfkraft door het wiel van de molens aan te drijven.

Molens kunnen verschillende functies hebben: het produceren van meel, tannine (gebruikt om leer te maken), papierpulp, enz.

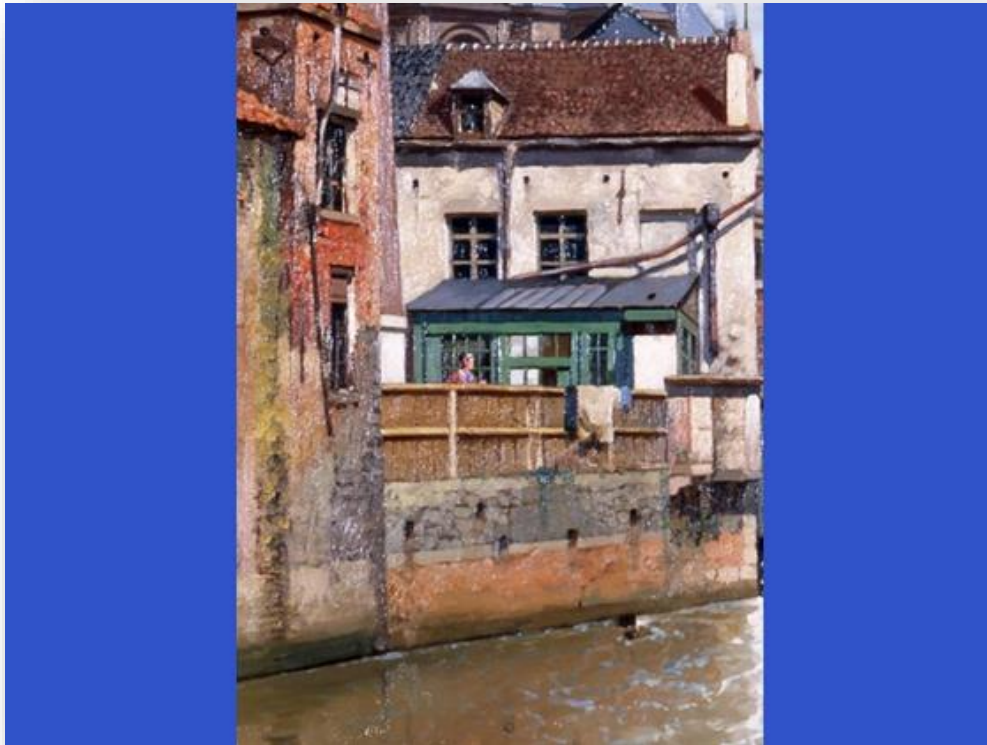

Jean-Baptiste Van Moer, De Driesmolen (nu het Bloemenhofplein), 1873 © Museum van de Stad Brussel

In de 19de eeuw waren er nog een aantal molens op de Zenne in werking, sommige met stoomkracht als aanvulling.

Dit geldt voor de molen op het schilderij van Van Moer en de foto van Ghémar, zoals blijkt uit de hoge schoorsteen. Hieruit komt de rook die wordt geproduceerd door de kolen die in een ketel worden verbrand om water te verwarmen en stoom te produceren.

Tot aan de overvelving van de Zenne had Brussel verschillende andere molens die verspreid lagen langs de loop van de rivier.

Jean-Baptiste Van Moer, De Zenne bij de kerk van Onze-Lieve-Vrouw Van Goede Bijstand – detail, 1873 © Museum van de Stad Brussel

*Tot aan de overwelving van de Zenne gebruikten
Brusselse vrouwen het water ervan om hun huizen en
kleden te wassen.*

*Wasgoed werd geweekt in een bak met water dat werd
verwarmd. Daarna werd het uitgeschud en gespoeld in
de rivier.*

*Uiteindelijk werd het languit op een draad, op het gras
of op een reling gelegd (zoals te zien is in dit detail uit
het schilderij van Van Moer).*

*Rijke mensen huurden een wasvrouw in om de was
voor hen te doen.*

Eugène Flandin, Wasvrouw bij de Zenne, 1836 © Museum van de Stad Brussel

**"Wat zal er van mij worden, arme
Jeanneke? De werken voor de
overwelving van de Zenne, dat is
allemaal wel mooi. Maar het huis waar
ik woonde, werd gesloopt."**

Volgende halte

Riolenmuseum

Bestemming: Anderlechtsepoort

Route:

- volg de weg tot aan het einde van het Fontainasplein,
- sla rechtsaf naar de Anderlechtsesteenweg,
- volg deze straat tot aan de Anderlechtsepoort.

HALTE 8 : HET RIOLENMUSEUM

Aanwijzing 1

Kompas

Aanwijzing2

De Zenne stroomt onder het Riolenmuseum, 2021 © Éric Danhier.

Aanwijzing3

Na de overwelving van de Zenne, ingehuldigd in 1871, bleef het centrum van Brussel gespaard van overstromingen. De stroomopwaarts gelegen gemeenten (Anderlecht en Vorst) hebben echter nog steeds te kampen met verschrikkelijke overstromingen, terwijl het aantal inwoners blijft toenemen.

We moeten weer in actie komen!

Aanwijzing4

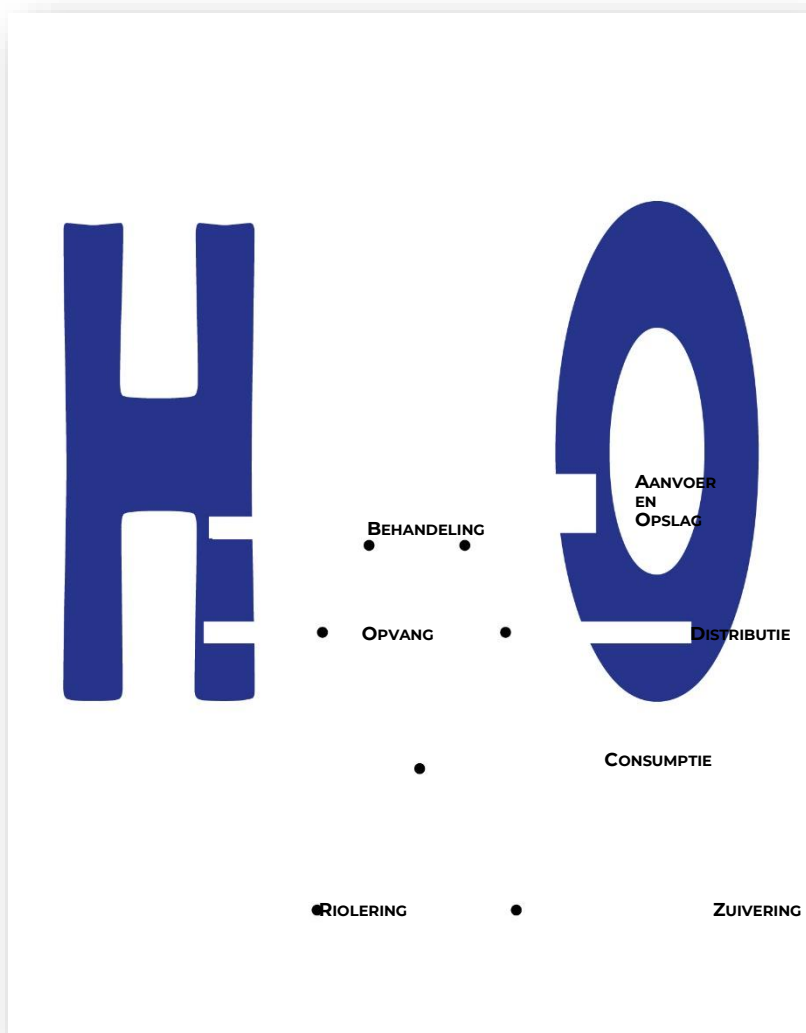
Tussen 1930 en 1955 werden grote werken uitgevoerd om de Zenne over een veel grotere afstand te begraven.

Er werd afgezien van de plaatsing van de eerste overwelving onder de grote lanen en in de plaats daarvan kwam een tweede overwelving waarvan de route onder de lanen van de kleine ring liep.

In de 19de eeuw werd de Zenne over een lengte van 2 km overwelfd, in de tweede helft van de 20ste eeuw bevond maar liefst 6 km ervan zich onder de grond!

Opdracht

Dit zijn de belangrijkste stappen bij het beheer van openbaar water. Verbind de stippen in de volgorde van de stappen om de chemische formule voor water te achterhalen.

Inhoudstafel

Laatste opdracht perfect uitgevoerd! Jij hebt begrepen dat waterbeheer niet zo eenvoudig is.

Koppel elk van de 7 stappen aan de bijbehorende definitie en zet ze in de juiste volgorde.

1. **Opvang:** water wordt opgepompt uit de grond of het oppervlak
2. **Behandeling:** water wordt behandeld om het drinkbaar te maken
3. **Aanvoer en opslag:** water wordt via leidingen naar reservoirs vervoerd

4. **Distributie:** water wordt naar huizen en bedrijven gevoerd
5. **Consumptie:** het water wordt gedronken of voor heel wat andere doeleinden gebruikt
6. **Riolering:** afvalwater, gemengd met regenwater, wordt afgevoerd via leidingen
7. **Zuivering:** afvalwater, gemengd met regenwater, wordt via verbindingstrioleringen geleid naar zuiveringsstations voordat het in de rivier wordt geloosd

#Zenne_underground

Luister naar het geluidsfragment voordat je door de afbeeldingen bladert in de fotogalerij bovenaan de pagina

Hallo. Ik ben het weer, de Zenne. Ik ben het een beetje beu om altijd naar mijn gewelfde plafond te moeten staren. Het goede nieuws is dat er plannen zijn waardoor ik op bepaalde plekken weer daglicht kan zien. Dit zal zuurstof en licht brengen naar de levende wezens in mijn wateren.

Zuiveringsstation Brussel-Zuid, 2020 © Emmanuel Manderlier, STEP SUD.

Tot begin jaren 2000 werd al het afvalwater uit de Brusselse riolen zonder enige zuivering in de Zenne geloosd. Er leefde geen vis meer.

Nu wordt het afvalwater behandeld door twee zuiveringsinstallaties (één in het zuiden en één in het noorden van Brussel) voordat het terugvloeit naar de Zenne. Hierdoor is het rivierwater van voldoende kwaliteit om vissen te laten terugkeren.

"Hallo. Ik ben het weer, de Zenne. Ik ben het een beetje beu om altijd naar mijn gewelfde plafond te moeten staren."

Project om de Zenne opnieuw in de openlucht te laten stromen in de omgeving van het Riolenmuseum

CONCLUSIE

We hopen dat je veel te weten bent gekomen over het verleden van de Zenne maar ook dat je de huidige aanwezigheid van de Zenne onder de straten van Brussel veel beter begrijpt.

Kies voor de volledige ervaring en ga naar het Riolenmuseum.

Durf jij binnen te gaan? En een ervaring op te doen die je zintuigen prikkelt?

Haal diep adem en dompel je onder in de ziel van de stad.